

7. Добробабенко Д. С. Фирменный стиль: принципы разработки, использования, оценки / Добробабенко Д.С. – М. : Соверо, 1986. – 96 с.
8. Дудик П. С. Про характер словосполучень у мові преси / П. С. Дудик // Про культуру мови : м-ли республ. наук. конф. 11–15 лютого 1963 р. – К. : Наукова думка, 1964. – 280 с.
9. Ефименко Л. И. Понятие фразеологической серии / Л. И. Ефименко // Вопросы лексики и фразеологии современного русского языка : сб. статей – Ростов-на-Дону : Изд-во Ростов. ун-та, 1968. – С. 124–129.
10. Караулова Т. К. Некоторые аспекты структуры, семантики и функционирования устойчивых словесных комплексов в научном тексте / Т. К. Караулова // Язык и стиль научного изложения. Лингво-методические исследования : [отв. ред. М. Я. Цвиллинг]. – М. : Наука, 1983. – С. 100–115.
11. Костомаров В. Г. Перестройка и русский язык / В. Г. Костомаров // Русская речь. – 1987. – № 6. – С. 3–11.
12. Лекант П. А. Краткий справочник по современному русскому языку / П. А. Лекант, Л. Л. Касаткин. – М. : Высш. шк., 1991. – 384 с.
13. Мамалига А. І. Дієслівні сталі словосполучення у публіцистиці / А. І. Мамалига, О. М. Пазяк // Українське мовознавство : міжвід. наук. зб.– К.: Вища шк., 1976. – Вип. 4. – С. 70–75.
14. Пазяк О. М. Сталі дієслівно-іменні словосполучення в мові газети / О. М. Пазяк // Особливості мови і стилю засобів масової інформації. – К. : Вища школа, 1983. – С. 79–97.
15. Райхштейн А. Д. Текстовая значимость устойчивых словесных комплексов / А. Д. Рахштейн // Лингвистические проблемы текста : сб. науч. трудов МГПИИЯ им. М. Тореца. – М. : МГПИИЯ, 1983. – Вып 217. – 154 с.
16. Разинкина Н. М. Функциональная стилистика английского языка / Разинкина Н.М. – М. : Высшая школа, 1989. – 182 с.
17. Різун В. В. Літературне редагування / Різун В.В. – К. : Либідь, 1996. – 240 с.
18. Смерчко А. А. Фразеологічні інновації як відображення сприйняття світу : автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. філол. наук : спец. 10.00.01 / А.А. Смерчко. – К., 1997. – 22 с.
19. Шпилянникова А. М. Стандартизованные глагольно-наречные фразосочетания в газетной речи / А. М. Шпилянникова // Язык и композиция газетного текста: теория и практика : сб. статей – Свердловск : Изд-во Уральского ун-та, 1987. – 193 с.

Одержано редакцією 06.06.2008

Прийнято до друку 17.11.2008

УДК 81.373

Г. В. Чорновол

ДЖЕРЕЛА ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ ТЕРМІНОСИСТЕМИ ЕКОНОМІКИ

У статті розглядаються основні джерела формування економічної терміносистеми. Акцентується увага на специфічних особливостях використання інтернаціональної лексики у системі спеціальних одиниць окремої галузі.

Ключові слова: термін, економічний термін, джерела запозичення, інтернаціоналізм, поліфункціональність.

Статья посвящена исследованию процесса формирования экономической терминосистемы. Подробно описано употребление интернациональной терминологии в

экономической сфере. Акцентируется внимание на сравнительном описании интернационализмов в разных языках.

Ключевые слова: термин, экономический термин, интернационализм, источник заимствования, полифункциональность.

In the article the basic sources of forming of economic terminological system are considered. Attention is accented on the specific features of the use of international vocabulary in the system of the special units of separate industry.

Key words: term, economical term, internationalism, source of borrow, polyfunctionality.

Склад сучасної української економічної термінології, як і загальноживаної лексики, щодо походження є неоднорідним. Її аналіз дозволяє виділити певні хронологічні групи одиниць: слова, успадковані ще з праслов'янського періоду, утворені на основі рідної мови пізнішого періоду, новітні лексеми, запозичення, інтернаціоналізми, кальки.

Актуальність дослідження основних джерел формування лексичного фонду сучасних терміносистем різних галузей науки і техніки визначається насамперед недостатнім рівнем їх унормованості.

Метою статті є встановлення ключових шляхів створення термінофонду економічної сфери і виділення основних шляхів проникнення інтернаціональних спеціальних одиниць у вітчизняну систему термінів.

Основу кожної галузі науки й техніки на початковому етапі її формування становлять загальні слова, які починають використовувати в якості термінів. Не є винятком і термінологія економіки.

Вирізнення власне національних одиниць є досить складним, але необхідним завданням, оскільки за їх допомогою підтримується безперервна мовна традиція. З розвитком суспільства відбувається й постійний процес оновлення термінофонду всіх галузей науки і техніки.

Сучасна українська економічна термінологія почала формуватися ще в період Київської Русі з розвитком торгових відносин, пройшовши шлях від понять ремесел, цехових майстерень до сучасних міжнародних торгівельних стосунків. Зміна устроїв, поява одних понять і зникнення інших – усе це зумовило зміну словникового складу економічного термінофонду.

І донині зберігається значна кількість термінів, що традиційно позначають поняття економіки й майже не змінили своєї суті. В окремий пласт виділяються одиниці, які сягають давньоруського періоду. На важливості дослідження саме цієї групи понять наголошував В. В. Виноградов, зазначаючи, що “історія термінології тієї чи іншої сфери нашої культури, виробничої діяльності – це разом з тим повість про закономірності розвитку знань про природу й суспільство” [3, с. 7]. Тому вважаємо за доцільне звернутися до історії творення української економічної термінології з XI ст. (хоч окремі дослідники вважають, що її початки слід шукати ще раніше, з часів, коли відкрився “шлях з варяг у греки”).

Як відомо, Київська Русь у середньовічній Європі була однією з найбільших і наймогутніших держав, відіграючи значну роль в історії східних слов'ян, мала торгові, політичні та культурні зв'язки з багатьма країнами Заходу і Сходу.

У XII–XIV ст. між окремими частинами держави посилюється феодална роздрібненість, але торгово-економічні та культурно-політичні стосунки продовжують розвиватися у вигляді внутрішньої та зовнішньої (з Угорщиною, Чехією, Польщею, Литвою) торгівлі.

Основною рисою термінологічної лексики давньоруського періоду, що функціонувала в ділових та правових документах, можна назвати наявність значної частини термінів на позначення осіб за родом діяльності.

Оскільки, як відзначають дослідники, “юридично-ділова писемність на Русі виникла з необхідності закріпити на тривалий час правові норми життя, майнові стосунки між тодішніми громадянами, торговельні й політичні договори з іншими державами” [8, с. 161],

значний пласт тогочасних термінів зберігається і в сучасній терміносистемі (що фіксується в пам'ятках XI–XII ст.).

Фактично це були загальноживані слова, які використовувалися на позначення назв повинностей, податків, осіб за родом діяльності (орфографія першоджерел зберігається): *выкоупати, выходъ, вУно, гость, гостьба (віїзна торгівля), готовизна, грамота коупнаУ, гривьна, грошь, данис, даноименьць, даньникъ, дача, добытъкъ, доходъ, дългъ, дължьникъ, дуодавьць, заимъ, заимодавць, закладъ, закоупъ, имУниюе, казна, коупити, коуплѣ, коупць, лихоимць (лихвар)* [СДРЯ 1988, т. 2–4]; *вУно, готовизна, гривьна, грошь, дань, даньщикъ, доходъ, долгъ, дължьникъ, заимъ, закладъньи, имУние, казна, куньщикъ (сборщик податей), купьленица (рынок), купецъ* [Срезн. 1893, т. 1–2]; *вено* → давньорус. *вуно, гривна* → др.-рус. *гривьна, дань* → ст.-сл. *aaic деньга* → давньорус. *деньга, долг* → ст.-сл. *аеаи, залог* → церк.-слав. *саеі ац казна* → давньорус. *казна, купить* → ст.-сл. *ei ?i eoe, мена* → давньорус., ст.-сл. *iuia торг* → давньорус., ст.-сл. *ou?ai, цена* → давньорус., ст.-сл. *ou i ђ* [Фасмер 1986–1987, т. 1–4].

Отже, стверджуємо, що в переважній більшості випадків слова, успадковані з давньоруського періоду, які нині функціонують як економічні терміни, зберігають свої значення та фonomорфологічне оформлення практично повністю, хоч у статусі термінів вони набувають характерних ознак спеціальної лексики (чіткості, точності, однозначності та ін.).

Незважаючи на мінливі історичні обставини в давньоруській державі, торгові зв'язки не припинялися практично ніколи. Розвиток товарно-грошових відносин, розширення зовнішньої і внутрішньої торгівлі, вдосконалення грошової системи сприяли появі нових термінів для позначення нових понять поруч з уже відомими. Тривав перехід слів з групи загальноживаної лексики до спеціальної, відбувалося подальше формування основного термінофонду економіки.

Пізніше, “в XI–XV ст. на східнослов'янській основі сформувалася актова мова, що живилася з народних джерел” [ССУМ 1977–1978, т. 1]. Писемні пам'ятки того часу фіксують досить велику кількість одиниць такого типу: *власность, выкоупленіє, выраховати, вено, гандель (торгівля), готовизна, готовьи гроши, гривня, гроши, грошовый, данина, дългъ (борг), дължьникъ (боржник), доходъ, заимати, закладъ, заплата (плата), изыскъ (прибуток, зиск), имУние (майно), казначей, казна, квитация (письмове доручення про видачу з митного збору певної грошової суми, суч. квитанція), коштъ (вартість), крамъ, купити, личьба (рахунок, фінансовий звіт), мытникъ, мыто, мУна, цУна (ціна), товаръ, торговлУ, плата, недостатокъ (недостача), накладъ (витрати), податокъ, расходъ, складъ* [ССУМ 1977–1978, т. 1–2].

У зв'язку з необхідністю номінувати все нові й нові реалії за браком потрібної кількості одиниць досить часто один термін номінував кілька понять, що й зумовило пізніше розвиток такого явища в лексиці, як багатозначність. Так, за свідченням І. І. Срезневського, термін “*гривня*” в давньоруській мові виступав у трьох різних значеннях:

1) як грошова одиниця “Пять аршинъ сукна всего будет доброго, червчатого, цУна по четыре *гривны* аршинъ, и того два рубля”;

2) як грошовий рахунок, про що автор говорить, що “счет *гривнами* был и у других славян, но нигде он не был столь народен, как в Руси”;

3) як означення до іншого виду грошей: *гривьна кун, гривьна золота, гривьна серебра, гривьна денег, гривьна рублем* [Срезн. 1893, т. 1].

Більшість із зазначених лексем і стали тією основою, на якій протягом наступних століть формувалася система термінів ринкової економіки. Деякі з таких одиниць функціонують досить обмежено, у той час як інші ще з самого початку стали базою для утворення словотвірних гнізд і термінів-словосполучень: *гроши* → *грошикъ, грошовый, грошь*; *восковыи гроши, врочныи гроши, готовьи гроши, зьменныи гроши*; *коупити* → *коупленина, купля, купць* [Срезн. 1977–1978, т. 1].

Подальше становлення системи економічних термінів, крім усього іншого, тісно перепліталось з суспільно-політичними подіями того часу, оскільки термінологія як частина лексичного складу мови дуже чутливо реагує на будь-які зміни. З XVII ст. розвиток економічної термінології відбувається на базі успадкованих від давньоруського періоду одиниць з подальшим утворенням термінів ресурсами національної мови та іншомовних слів, які запозичувалися разом з новими поняттями. Зокрема, контактам з польською мовою можна завдячувати появою лексем *крамь* (роздрібна торгівля), *кошт* (вартість), *карбованець* (назва грошової одиниці).

Як показують дослідження системи економічних термінів у діахронічному аспекті, лексичні одиниці цієї частини термінології представлені переважно в документах торговельного й виробничого змісту (скарги-супліки, дарчі та купчі листи, судові акти, духівниці, заставні, реєстри майна, особиста переписка).

Інтенсивний розвиток виробничої діяльності, поява нових професій, ускладнення майнових стосунків – усі ці чинники сприяли розширенню термінофонду економіки. Автори праць, які досліджували мовні явища того часу, зокрема В. А. Передрієнко, констатують, що “словник суспільної, соціально-економічної лексики зазнавав значніших історичних змін, ніж словники інших сфер, що зумовлювалося відповідним характером самих реалій” [7, с. 74]. Мовознавець, очевидно, мав на увазі той факт, що саме вищезазначені пласти лексики перебувають у найбільшій залежності від стану суспільства і будь-які суспільно-політичні та економічні зміни неминуче зумовлюють швидку зміну понятійного апарату відповідної галузі знання.

Писемні пам’ятки XVI–XVIII ст. фіксують ряд економічних термінів, утворених шляхом термінологізації загальноживаних слів, відомих здавна. Вони продовжували функціонувати у двох варіантах – як слова загальної мови та як спеціальні одиниці, що й зумовлює деяку різницю в їхніх семантичних характеристиках. Серед них можна назвати лексеми *власність*, *копа*, *застава*, *сума*, *личба*, *грош*, *позичати*, *заплатити*, *именіє*, *продавати*, *кошт*, *наклад*, *цини* (суч. *чини*) [ВГ 1995]; *гроши*, *копа*, *сума*, *менованіє*, *злотий*, *копѹка* (московські гроши), *викупник*, *продаж*, *поручник* (суч. *поручитель*), *приторгованіє*, *пожиток*, *позичати*, *застава* [ЛРК 1986]; *выплата*, *деньги*, *маєтність*, *гроши*, *купчая*, *завдаток*, *кошт*, *торг*, *копа*, *позиченне* (суч. *позика*), *купувати*, *убиток*, *цена*, *наличные*, *баршиѹ* [ПЛ 1987].

Становлення спеціальної лексики виробничо-торгівельних та мінових, а пізніше економічних стосунків фіксує й ряд усталених терміносполучень, що використовують і донині. Так, у сучасній практиці застосовується професійне сполучення “*готові гроші*” (*готівка*), яке засвідчують пам’ятки XVI – “*гроши готовые*” [ВГ 1995, 166] та XVIII – “*готовіє деньгі*” ст. [ПЛ 1987, 115].

Розвиток лихварства та процесів купівлі-продажу, кредитних відносин зумовили виникнення й функціонування таких одиниць як *сума позычоная*, *сума вказаная*, *сума помененая*, *заплатити шкоду* [ВГ 1995, 215, 218, 148]; *нѹкие гроши* [ЛРК 1986, 105]; *нарочний лист*, *уплата денежная*, *покупленные грунти* [ПЛ 1987, 98, 84, 154] (суч. *позичена сума*, *вказана (певна) сума*, *обмінна сума*, *сплатити пеню*, *штраф*, *певні гроші*, *спеціальний лист*, *грошова виплата*, *куплені землі*, *грунти*). Крім того, невдалі терміни з часом замінювалися на більш доцільні. Наприклад, лексему “*зарука*”, яка часто трапляється в документах XVI ст., в подальшому було замінено на термін “*застава*”, який функціонує й нині.

Цікавим є факт наявності вже в пам’ятках XVIII ст. термінів з додаванням демінутивних суфіксів, що надають спеціальній одиниці виразного емоційно-експресивного забарвлення. За такої умови лексеми набувають якісно нового функціонального навантаження з вираженням позитиву чи негативу (залежно від контексту): *денежжі*, *грошики* [ПЛ 1987, 48, 21]; *монетки* [ВГ 1995, 132].

Тогочасні ділові документи свідчать про розвиток нашої мови в тісному контакті з іншими європейськими та східними мовами. Уже в давньоруський період було запозичено ряд термінів переважно на позначення грошових одиниць та деяких інших економічних понять: *драхма* (давньогрецька срібна монета), *цята* (з лат. *sjata* “поширена монета”), *пенязи* (з нім. *Pfening*, з гальського *Pen* “голова”) [Срезн. 1893–1894, т. 1–3]; *базар* (з тюрк. *vazar*

“ярмарок, ринок”), *грош* (через польську *grosz* з старонім. *Grosch* “монета”), *деньги* (з татар. *Таїка* “срібні монети”), *казна* (з турецьк. *hazna*) [Фасмер 1986, т. 1–2].

Деякі дослідники називають такі запозичення, особливо з польської мови, “механічно засвоєними з польських канцелярій маловідомими специфічними термінами іншомовного походження” [12, с. 93]. Однак про механічне засвоєння можна говорити далеко не завжди. Значна кількість термінів переходила в нашу мову з інших у процесі міжособистісного спілкування представників різних народів.

Запозичені терміни досить часто вже в староукраїнській мові ставали основою для творення похідних одиниць при додаванні власне мовних афіксів: *базар* → *базарний*, *базарувати*, *розбазарити*; *гроші* → *грошовий*, *безгрошів'я*, *грошки*, *грошовитий*.

Таким чином, документи, фіксуючи значну кількість економічних лексем, уживаних і нині, дозволяють стверджувати, що наявний у пам'ятках XIV–XVIII ст. пласт термінів представлений здебільшого загальноживаними словами, що вживалися як спеціальні найменування. Переважна їх більшість є дієсловами та іменниками, що функціонують у сучасній ринковій терміносистемі. Щодо змістово-поняттєвого боку, то це в основному слова на позначення боргів, платежів, обліку, звітування, назви видів власності та майново-правових відносин (*прибутки*, *витрати*, *рахувати*, *рахунок*, *сума*, *платити*, *кошти*, *борг*, *гроші*, *маєток*, *продати*, *купувати* тощо).

Закономірний розвиток будь-якої мови відбувається за певними чіткими принципами. Так жодна мова світу не може еволюціонувати і функціонувати ізольовано від інших мов. У переважній більшості випадків термінологи намагаються вибрати оптимальні варіанти поєднання власне національних, інтернаціональних та запозичених одиниць.

Дослідники сучасного процесу лексичних запозичень зазначають, що нині найпоширенішими є численні економічні терміни типу *бартер*, *брокер*, *ваучер*, *дилер*, *дистриб'ютор*, *інвестиція*, *маркетинг*, *монетаризм* і т. п. Значна кількість їх запозичена давно, але вони вживалися переважно серед спеціалістів, а тепер виходять за межі своєї системи, оскільки позначувані ними поняття стають гостро актуальними для всього суспільства.

Інтенсивність запозичення нових слів національною мовою залежить від кількох чинників, серед яких одним з найважливіших є стосунки її носіїв з представниками інших народів. Залежно від наближення та віддалення контактів процес лексичних запозичень переживає піднесення і спади. Проблемі пристосування іншомовних термінів у межах української економічної системи спеціальних понять було присвячено нашу статтю [див. 13].

“Науково-технічний прогрес, – зауважує Л. О. Симоненко, – сприяє на лише бурхливому розвитку науки і техніки, а й вносить істотні зміни в лінгвістичну модель світу появою як окремих термінів, так і цілих терміносистем” [10, с. 22]. Міжнародний характер науки, уніфікація понять науково-технічної літератури сприяють появі в мові специфічного пласту лексики. Це в основному слова, утворені зі спільних для багатьох мовних систем греко-латинських терміноелементів, що носять назву інтернаціоналізмів. Як зазначає Л. П. Крисін, “специфіка їх полягає в тому, що такі слова-терміни “не мають батьківщини, живого джерела запозичення” [5, с. 45]. У системі української термінології інтернаціональні терміни є її органічною частиною: “вони підпадають під граматичні, словотворчі та фонетичні закони української мови” [6, с. 137].

Визначальні риси інтернаціоналізмів як відносно усталеної групи одиниць були виділені Ю. А. Бельчиковим: “Вона (група) об'єднує слова, які, по-перше, позначають поняття, явища з галузі політики, культури, науки, техніки, мистецтва, і, по-друге, поширені в кількох, хоча б трьох неблизькоспоріднених мовах” [2, с. 3].

На функціонування терміна як мінімум у трьох неблизькоспоріднених мовах як визначальну його рису для процесу інтернаціоналізації вказували й інші дослідники (Л. П. Крисін, А. О. Білецький, С. В. Семчинський). Дослідженням інтернаціональної лексики присвячено ряд праць В. В. Акуленка, який називав інтернаціоналізмами морфеми, лексеми та фраземи схожого вигляду, які регулярно ототожнюються в мовах. Стосовно термінології – це співмірні за значенням і схожі за формою терміни-слова, терміноелементи

(основи, морфеми) й термінологічні словосполучення [1, с. 12]. На кількість мов автор не вказує, хоч і зазначає, що до явища інтернаціональності не слід відносити явища, властиві лише близькоспорідненим мовам.

У нашому дослідженні ми будемо послуговуватися одним з найбільш використовуваних визначень інтернаціоналізмів: “Інтернаціоналізми – це слова, що вживаються в багатьох неблизько споріднених мовах і водночас зберігають спільність семантики та фонетико-морфологічної будови, переважають у сфері понять у галузі культури, науки, політики, мистецтва” [9, с. 72]. Варто додати, що чим більшою кількістю мов, віддалених одна від одної типологічно, представлено лексичну одиницю, тим вищим буде ступінь її інтернаціоналізації.

Більшість термінів-інтернаціоналізмів української ринкової економіки утворювалися на основі греко-латинських елементів або на основі мов, споріднених з латинською (англійської, німецької, французької, італійської). Практично в усіх мовах матеріальне оформлення терміноодиниці дає змогу зрозуміти, що перед нами інтернаціоналізм, оскільки, незважаючи на деякі фонеморфологічні відмінності, суть поняття залишається незмінною. Нижче наводимо таблицю наявності окремих інтернаціональних термінів у чотирьох неблизько споріднених мовах:

Таблиця 1

Українська	Англійська	Німецька	Італійська
Аванс	Advance	Avance	–
Актив / пасив	–	Aktiven / Passiven	Attivo / passivo
Акція	–	Aktie	Azione
Асигнування	Assignment	Assignierung	–
Банк	Bank	Bank	Banca
Біржа	–	Borse	Borsa
Бюджет	Budget	Budget	–
Депозит	Deposit	–	Deposito
Дивіденд	Dividend	–	Dividendo
Економіка	Economy	Okonomik	Economia
Імпорт / експорт	Import / export	Import / Export	Importazione/ Exportazione
Капітал	Capital	Kapital	Capitale
Каса	–	Kasse	Cassa
Квота	Quota	–	Quota
Контракт	Contract	Kontrakt	Contratto
Кредит	Credit	Kredit	Credito
Ліквід	Liquid	Liquid	Liquido
Ліцензія	Licence	Lizenz	Licenza
Субсидія	Subsidy	Subsidium	–
Фінанси	Finances	Finanzen	Finanze
Фірма	Firm	Firma	–
Фонд	Fund	Fonds	Fondi

Освоєння інтернаціональної лексики національною мовою є досить складним і тривалим процесом, у ході якого відбувається пристосування нової одиниці до фонетичних, орфографічних, морфологічних, лексичних, синтаксичних законів розвитку мови-реципієнта. Досить часто терміни-інтернаціоналізми зазнають зміни граматичної категорії роду (нім. *Die Assignierung*, жін. рід – укр. *асигнування*, сер. рід), включаються в систему відмінювання, “будують” нові словотвірні гнізда, тобто зазнають змін, властивих запозиченій лексиці іншомовного походження. Окремі терміни зберігають характерні ознаки мови-джерела (наприклад, незмінювані терміни *ажіо, сальдо, ембарго*), хоч більшість таких зразків не є інтернаціоналізмами.

Як слушно зазначає Т. І. Панько, “сфера розповсюдження економічних термінів-інтернаціоналізмів залежить від того, наскільки важливими є ті суспільно-економічні поняття, виразниками яких вони є” [6, с. 141]. Ареал функціонування термінів загальноекономічного значення типу *економіка, фінанси, банк, ліцензія, кредит, бюджет* через важливість понять, які вони позначають, є досить широким, тоді як вживання спеціальних одиниць *ліквід, квота, субсидія* є дещо вузьким. Варто однак зауважити, що з огляду на свій “міжнаціональний” статус кожен інтернаціональний термін є широкозастосовуваним як у мові спеціалістів, так і в загальній мові.

Інтернаціоналізація наукової термінології в кожній національній мові є своєрідною взаємодією двох компонентів. З одного боку, використовуються власні ресурси, одиниці, утворені шляхом спеціалізації значень загальнонавчаних слів, творенням термінологічних сполучень і т. ін. Такі терміни виражають єдині, спільні для всіх носіїв певної мови, поняття.

З іншого боку, зважаючи на міжнародний характер мови науки і техніки, вітчизняна термінологія не може обійтися без інтернаціонального фонду, необхідного для співпраці в різних науково-технічних галузях. Крім того, інтернаціоналізація лексики різних мов досягла нині такого рівня, коли значна кількість слів, а також кореневі й афіксальні морфеми виявляються спільними для різних мовних систем.

Ще в 70-х роках ХХ ст. Л. П. Крисін звертав увагу на той факт, що в процесах запозичення значну роль відіграє політична позиція країни і мови: “порівняймо у зв’язку з цим поширення “американізмів”, які перебувають, по суті, на становищі інтернаціональної лексики, оскільки вони вживаються в багатьох мовах, хоч і відчуються в них як щось чужорідне (*гьорлс, бестселер*)” [5, с. 22].

Однак, на наш погляд, уважати такі одиниці інтернаціоналізмами не слід, оскільки за своїми формальними ознаками вони швидше є варваризмами й не можуть претендувати на стандартизацію та уведення їх до словника. Ставлення до лексем такого типу має бути настороженим, адже в мовленні значної кількості носіїв нашої мови активно використовуються і вже зовсім недоречні вигук типу *вау, упс, хелло, шит*. Причому ряд дослідників з часом починають сприймати цю ситуацію як нормальну, яка не суперечить розвитку мови, хоч насправді маємо елементарний випадок лексичного паразитизму американських одиниць у європейських мовах.

На цю саму проблему вказує й О. О. Тараненко, зазначаючи, що “мовні проблеми, пов’язані з творенням, впровадженням і функціонуванням національної термінології, є у своїй основі органічним продовженням проблем розвитку та функціонування літературної мови в цілому. Одні з цих проблем спільні для термінології різних мов як такої (наприклад, точність та однозначність терміна, співвідношення в національній термінології питомих та запозичених одиниць) або ж характеризують групу певних мов у певний період їх розвитку (наприклад, засилля англо-американізмів у мовах пострадянського ареалу у зв’язку з його просуванням до іншого типу соціально-економічної формації)” [11, с. 3].

Одним з видів запозичень є кальки, статус яких в українському термінознавстві дискусійний, як і визначення поняття калька та процесів калькування, що пояснюється двома причинами. По-перше, кальок у мові набагато менше, ніж звичайних запозичень, і, по-друге, їх важко виявляти, оскільки критерії, за якими слід кваліфікувати слово як кальку, не є чіткими. Свого часу дослідники української мови початку ХХ ст. оцінювали це явище як

різко негативне (І. Огієнко). Пізніше ставлення до процесу калькування стає більш толерантним.

Ю. О. Жлуктенко зауважує, що “на відміну від перенесення слів, яке полягає в засвоєнні іншомовного слова в його звичайній формі (з відповідними субституціями), калькування є запозиченням етимологічної структури (без її звукової форми) іншомовного слова, яка реалізується засобами мови, що сприймає, а також запозичення відповідного значення” [4, с. 119].

Основною характеристикою кальок є нехарактерність їх зовнішнього оформлення в мові – за структурою, фонеморфологічним оформленням. Порівняно з кінцем ХІХ – початком ХХ ст., коли переважали економічні словотвірні кальки з німецької мови (*Selbstkosten* – *собівартість*, *Kostenanschlag* – *кошторис*), нині в українській мові переважають семантичні кальки, основним джерелом яких є англійська мова (причому переважно в її американському варіанті) – *shadow economy*, *shadow business*, *shadow cabinet*, *shadow capital* → *тіньова економіка*, *тіньовий бізнес*, *тіньовий кабінет*, *тіньовий капітал*.

Деякі групи лексики особливо активні у формуванні стійких словосполучень, які за походженням є кальками. Значну групу такого типу формують прикметники на позначення кольору в економічних терміносполуках. Практично всі кольори в системах спеціальної лексики мають переносне значення. Частина таких значень є результатом впливу іншомовних одиниць. Так, сполучення *чорний ринок* є калькою з німецької *Schwarzmarkt*, *сірі дилери* – калька з англійської *grey dilers*, *сірий ринок* – з англійської *grey market* (сполучення з прикметником *сірий* функціонують на позначення напівлегальних осіб, операцій та структур в економіці), “*зелені*” в значенні “*долари*” – з англійської “*greens*”, “*блакитні осколки*” – з англійської “*blue chip*”.

Таким чином, джерелами формування сучасної економічної терміносистеми можна вважати пласт термінів давньоруського і пізнішого періодів, використання іншомовних запозичень з різних мов та групу інтернаціональної спеціальної лексики. Іншомовні впливи на українську термінологію взагалі й економічну підсистему зокрема в досліджуваний нами період є більш інтенсивними й різноманітними порівняно з попередніми десятиліттями.

Зовнішній вплив на мову в жодному випадку не відбувається безслідно, і тому неодмінною умовою використання кожного запозичення є аналіз ситуації в кількох напрямках: чи не завдаватиме мові шкоди збільшення й без того значного обсягу запозичень; наскільки доречними є ті чи інші слова-терміни в певних процесах мовної комунікації; яка доцільність запозичення одиниць інших мов за наявності власне національних відповідників; чи не порушуватиме надмірна кількість іншомовної лексики природний хід еволюції мовних явищ та ін.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВГ – Волинські грамоти ХVІ ст. / Упор. В. Б. Задорожний, А. М. Матвієнко. – К. : Наукова думка, 1995. – 246 с.

ЛРК – Лохвицька ратушна книга 2 пол. ХVІІ ст. / Упор. О. М. Маштабей, Б. Г. Самійленко, Б. А. Шарпило. – К. : Наукова думка, 1986. – 220 с.

ПЛ – Приватні листи ХVІІІ ст. / Упор. В. А. Передрієнко. – К. : Наукова думка, 1987. – 172 с.

СДРЯ – Словарь древнерусского языка (ХІ–ХІV вв.) : в 10 т. / под ред. Р. И. Аванесова. – М. : Русский язык, 1988–1995.

Срезн. – Срезневский И. И. Материалы для словаря древнерусского языка : в 3-х т. / И. И. Срезневский. – С.-Петербург : Типография Императорской Академии Наук, 1893.

ССУМ – Словник староукраїнської мови ХІV–ХVст. : у 2-х т. / за ред. Л. Л. Гумецької та ін. – К. : Наукова думка, 1977–1978.

Фасмер – Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : в 4-х т. / М. Фасмер. – М. : Прогресс, 1986–1987.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акуленко В. В. Вопросы интернационализации словарного состава языка / В. В. Акуленко. – Х. : Изд-во ХГУ, 1972. – 214 с.
2. Бельчиков Ю. А. Интернациональная терминология в русском языке / Бельчиков Ю. А. – М. : Учпедгиз, 1959. – 78 с.
3. Виноградов В. В. Вступительное слово // Вопросы терминологии (Материалы Всесоюзного терминолог. совещания). – М. : Изд-во АН СССР, 1961. – С. 3–10.
4. Жлуктенко Ю. О. Мовні контакти / Жлуктенко Ю. О. – К. : Вид-во КДУ, 1966. – 125 с.
5. Крысин Л. П. Иноязычные слова в современном русском языке / Крысин Л. П. – М. : Наука, 1968. – 206 с.
6. Панько Т. І. Від терміна до системи / Панько Т. І. – Л. : Вища школа, 1979. – 146 с.
7. Передрієнко В. А. Формування української літературної мови XVIII ст. на народній основі / Передрієнко В. А. – К. : Наукова думка, 1979. – 144 с.
8. Півторак Г. П. Українці: звідки ми і наша мова / Півторак Г. П. – К. : Наукова думка, 1993. – 200 с.
9. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови / Пономарів О. Д. – К. : Либідь, 1992. – 248 с.
10. Симоненко Л. О. Лінгвістичні проблеми унормування наукової термінології / Л. О. Симоненко // Українська термінологія і сучасність : зб. наук. праць. – К. : КНЕУ, 2007. – Вип. VII. – С. 21–25.
11. Тараненко А. А. Языковая семантика в ее динамических аспектах / А. А. Тараненко. – К. : Наукова думка, 1989. – 256 с.
12. Худаш М. Л. Лексика українських ділових документів кінця XVI–початку XVII ст. / Худаш М. Л. – К. : Вид-во АН УРСР, 1961. – 160 с.
13. Чорновол Г. В. Адаптація іншомовних термінів у вітчизняній економічній терміносистемі / Г. В. Чорновол // Мовознавчий вісник : зб. наук. праць. – Черкаси : Вид-во ЧНУ, 2007. – Вип. 5. – С. 59–64.)

Одержано редакцією 15.06.2008

Прийнято до друку 17.11.2008

УДК 811.111'373'42'27

О. Р. Зарума

ДОГОВІРНА ЛЕКСИКА У СТАНДАРТНИХ ДІЄСЛІВНИХ СЛОВОСПОЛУЧЕННЯХ (на матеріалі текстів міжнародних договорів)

Стаття присвячена розгляду особливостей функціонування численної групи словосполучень, утворених на основі однієї з частотних продуктивних структурних моделей $V+(Pr)+N$, які відіграють значну роль у творенні спеціальних стандартів мови текстів міжнародних договорів й належать до спеціальної фраземіки цих текстів та, крім стилетвірної, виконують архітектонічну функцію, сприяючи когезії та когерентності тексту міжнародного договору.

Ключові слова: словосполучення, структурна модель, спеціальний стандарт, міжнародний договір

Статья посвящена рассмотрению особенностей функционирования значительной группы словосочетаний, произведенных на основе одной из частотных структурных моделей $V+(Pr)+N$, которые играют значительную роль в формировании специальных стандартов языка текстов международных договоров и входят в состав специальной фраземіки этих текстов, а также, кроме стилеобразующей, исполняют